

НОРМАТИВНА БАЗА МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАТРАТ І РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАЦІ

Розроблено теоретико-методологічні основи створення нормативної бази механізму регулювання затрат і результатів праці на основі трудових економічних, соціальних та економіко-екологічних нормативів.

Для створення ефективного нормативного регулювання затрат і результатів праці на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях функціонування виробничих економічних систем необхідно закласти теоретичні і методологічні основи розробки та поєднання трудових, економічних, соціальних та економіко-екологічних нормативів, їх взаємодії і впливу на тенденції трансформації трудових відносин в умовах транзитивної економіки. Поєднання даних видів нормативів дозволяє комплексно оцінювати і регулювати затрати праці та отримані результати, оскільки рівень досяжності чи відходження від яких достатньо характеризує соціально-економічний стан розвитку країни та вплив її виробничих економічних систем на навколишнє середовище.

Отже, нормативна база механізму регулювання затрат і результатів праці має включати трудові, економічні, соціальні та економіко-екологічні нормативи.

1. Трудові нормативи на відміну від норм затрат праці являють собою довідниково-розрахункові матеріали, які можуть в умовах ринку використовуватися для визначення величини часу на виконання окремих елементів чи комплексів, чисельності працюючих, обсягу робіт залежно від дії багатьох факторів. Вони є базовими для встановлення різних норм затрат праці і діють тривалий час. Трудові нормативи слід класифікувати за рядом ознак: призначенням, ступенем диференціації, видами затрат часу, сферою використання, формою представлення (рис. 1).

При загальній комплексній характеристиці трудових нормативів за ступенем диференціації необхідно поділяти на: елементні (диференційовані) нормативи часу на виконання окремих рухів (мікроелементні), дій, прийомів та технологічних операцій; комплексні; укрупнені. Залежно від ступеня

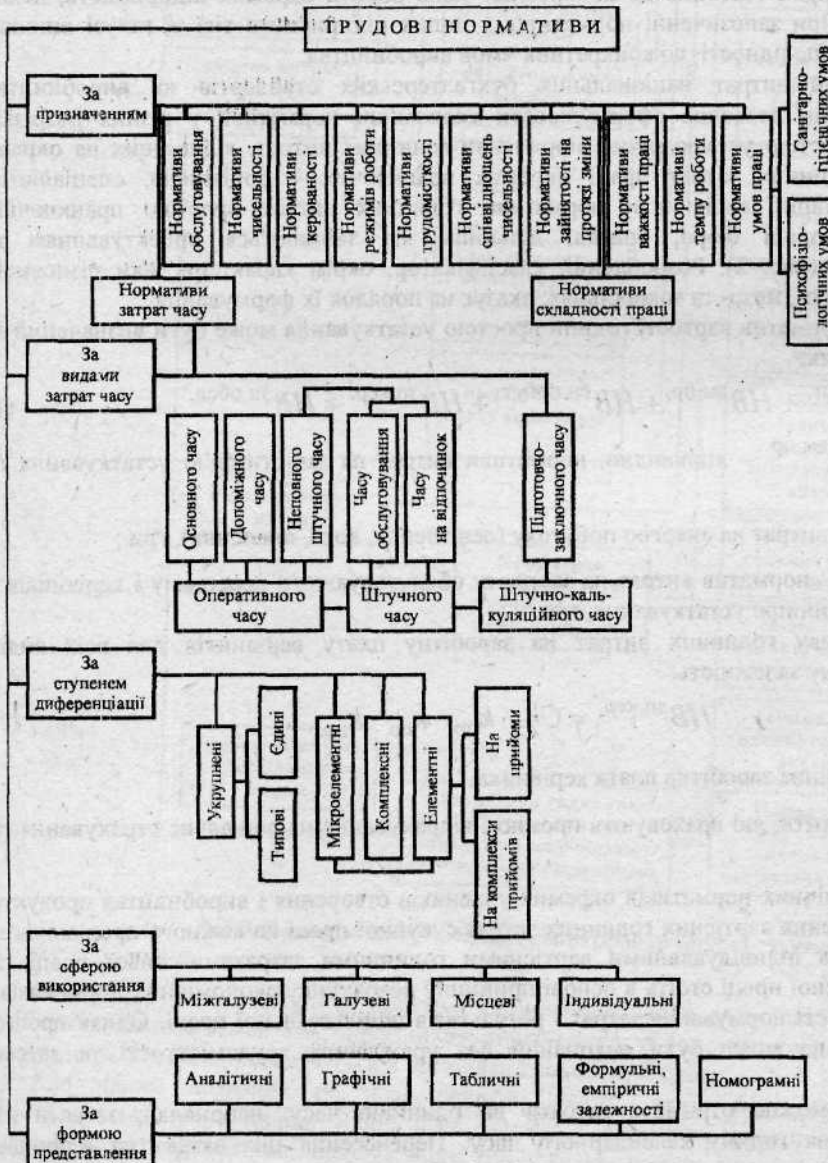

Рис. 1. Класифікація трудових нормативів

охоплення трудові нормативи можуть використовуватися на макро-, мезо- та мікрорівнях. До першого належать міжгалузеві нормативи затрат праці. На мезоекономічному рівні найчастіше всього використовуються галузеві; на мікроекономічному – місцеві (заводські) нормативи.

При розробці трудових нормативів всі фактори впливу на затрати праці слід поділяти на постійні та змінні. Як показав аналіз, в нинішніх умовах значна частина нормативів не має необхідної єдності стосовно складу факторів, нормативних залежностей, умов виконання робіт, темпів та інтенсивності праці. На багатьох підприємствах змінилися фактори, тип виробництва, організаційно-технічні умови.

Процес розробки трудових нормативів для підприємств при переході до ринку має включати наступні етапи: складання схеми розробки нормативів і підготовча робота; дослідження процесів праці сучасними методами і аналіз отриманих результатів; встановлення нормативних залежностей основних факторів та розробка проекту їх представлення; перевірка і коригування трудових нормативів в умовах виробництва; погодження їх з профспілками та затвердження [1].

Необхідно підкреслити, що при розробці трудових нормативів особливе значення мають такі процеси: встановлення раціонального змісту і послідовності виконання основних елементів в операціях, які вивчаються у процесі складання нормативів; уточнення основних та додаткових факторів, що впливають на затрати часу; обробка результатів спостережень і виведення емпіричних формульних залежностей для їх розрахунку. Для вибраних факторів слід визначати діапазони їх зміни та інтервали між окремими значеннями.

2. Економічні нормативи затрат живої та уречевленої праці, в цілому і за окремими складовими частинами мають бути розраховані стосовно до конкретних умов роботи окремих підприємств, цехів, бюро, дільниць, працівників. При запозиченні нормативів з інших підприємств тієї ж галузі виникає необхідність їх приведення у відповідності до конкретних умов виробництва.

Детальний аналіз статей витрат національних бухгалтерських стандартів на виробництво конкурентоспроможної продукції дозволив сформулювати економічні нормативи у різних розрізах: нормативи вартості години простою устаткування; нормативи годинних витрат, віднесених на окреме робоче місце; нормативи годинних затрат праці окремих працюючих – робітників, спеціалістів, технічних виконавців, службовців, керівників; нормативи годинних витрат простою працюючих; нормативи годинних затрат праці бюро, бригад, дільниць, які займаються проектуванням та виробництвом даної продукції (рис. 2). Розроблений класифікатор, окрім характеристики різновидів економічних нормативів на макро-, мезо- та мікрорівнях, вказує на порядок їх формування.

Так, наприклад, економічний норматив вартості години простою устаткування може бути визначений за допомогою суми таких складових:

$$E_{\text{нз}}^{\text{пр.уст.}} = NB^{\text{ам.уст.}} + NB^{\text{ам.пр}} + NB^{\text{ен.побут.}} + NB^{\text{зп.кер.}} + NB^{\text{зп.обсл.}}, \quad (1)$$

де $NB^{\text{ам.уст.}}$, $NB^{\text{ам.пр}}$ – відповідно, нормативи витрат на амортизацію устаткування та приміщень, грн;

$NB^{\text{ен.побут.}}$ – норматив витрат на енергію побутову (освітлення, вода, опалення), грн.;

$NB^{\text{зп.обсл.}}$, $NB^{\text{зп.кер.}}$ – норматив витрат на зарплату обслуговуючого персоналу і керівників з розрахунку на одиницю устаткування, грн.

В основу розрахунку нормативу годинних витрат на заробітну плату керівників для всіх видів устаткування покладено наступну залежність:

$$NB^{\text{зп.кер.}} = C_{23}^c \cdot k_{\text{пр.}} \cdot k_{\text{сс.}} \cdot k_{\text{пр.}}, \quad (2)$$

де C_{23}^c – середня годинна заробітна плата керівника;

$k_{\text{пр.}}$, $k_{\text{сс.}}$, $k_{\text{пр.}}$ – коефіцієнти, які враховують премію і відрахування на соціальне страхування та у різні фонди.

Формування мікроекономічних нормативів окремих учасників створення і виробництва продукту ґрунтується на принципі віднесення вартісних годинних затрат сукупної праці на кожного працюючого. Конкретний виконавець з його індивідуальними вартісними годинними затратами живої праці та віднесеними затратами уречевленої праці стоїть в основі принципу розрахунку економічних нормативів, що є необхідною умовою точності нормування затрат і результатів індивідуальної праці. Однак процес переносу економічних затрат не може бути виконаний без урахування трудомісткості та затрат календарного часу.

В останньому випадку можна отримати затрати на одиницю часу: наприклад, затрати на амортизацію, які припадають на годину календарного часу. Перенесення цих затрат на одиницю виконаної роботи (функції, процедури, операції) здійснюється за допомогою норми трудомісткості, через те норма затрат у вартісному виразі на одиницю роботи завжди є нормою сукупної праці.

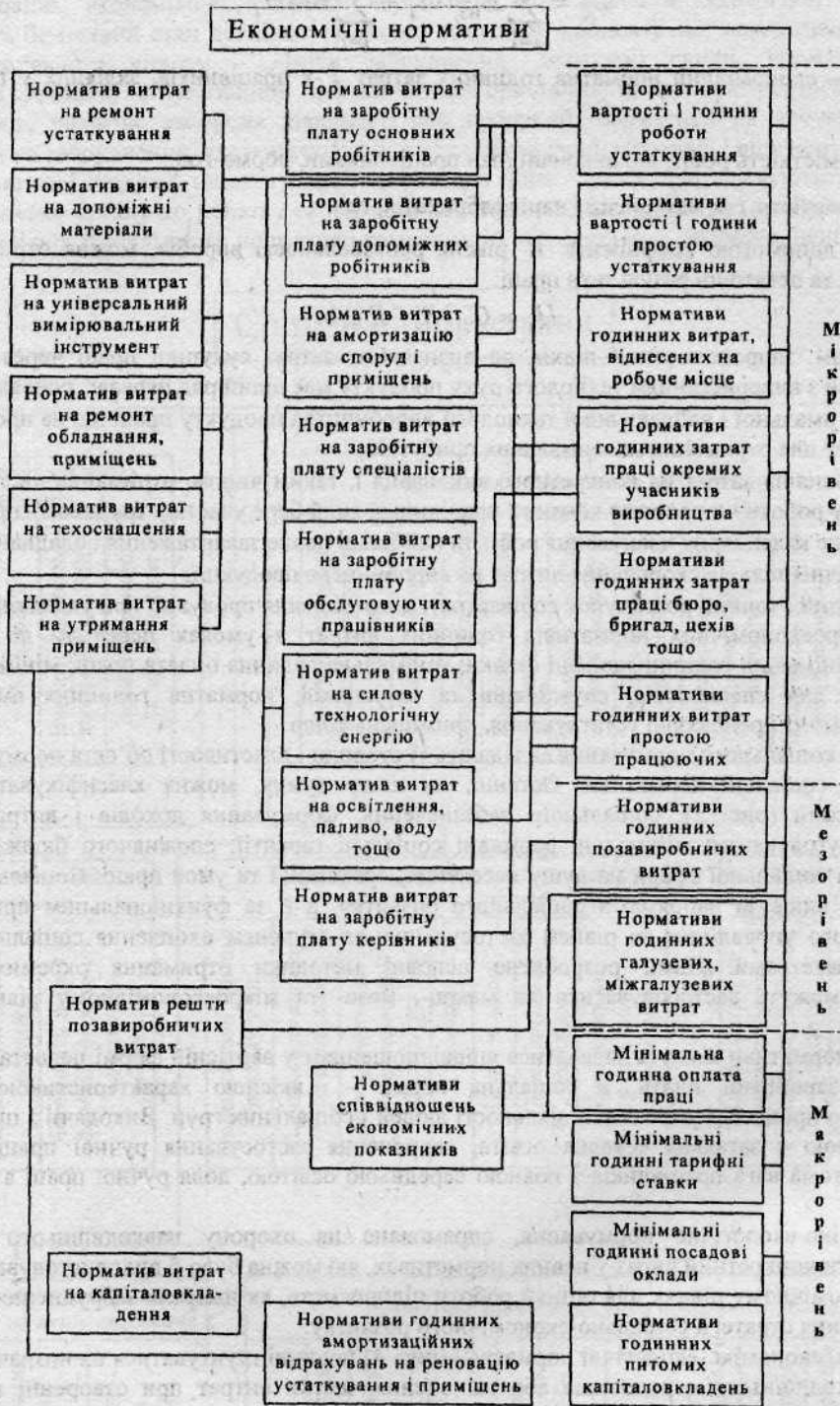

Рис. 2. Класифікація економічних нормативів та алгоритм їх формування

Інша справа, що в теорії та практиці економічної науки допускаються неточності в розмірності величин, які визначаються. Так, показником трудомісткості конструкторських (чи інших видів) робіт є норма-години, які використовуються в організації заробітної плати.

Але даний показник не несе певного змісту, якщо не вказати, за який період часу використовується жива праця. Якщо ціна виробу є важливим показником для споживача, то для виробника-плановика важливі, щонайменше, три показники: ціна, трудомісткість, календарний проміжок часу виробництва продукту. Крім цього, необхідно знати ці ж показники з кожної операції, роботи, функції, етапу, стадії. Собівартість затрат праці у такому випадку можна визначати за формулою:

$$C_c = \sum_{i=1}^n E_{нз_i} \cdot T_i + \sum_{i=1}^m BМН_i, \quad (3)$$

де $E_{нз_i}$ – економічний норматив годинних затрат i -х працівників, задіяних у процесі праці, грн/нормо-год.;

T_i – трудомісткість робіт, які виконані i -ми працівниками, нормо-год.;

$BМН_i$ – вартість i -х матеріалів і напівфабрикатів, грн.

Встановивши за допомогою коефіцієнта R рівень рентабельності виробів, можна отримати ціни на проміжні, кінцеві та остаточні результати праці:

$$Ц_i = C_i \cdot R_i; R \geq 1. \quad (4)$$

Разом з тим, запропонований підхід до визначення затрат сукупної праці через економічні і трудові нормативи з використанням технології руху продукту має цілий ряд переваг, основними з яких є:

- вибір оптимальної і найдешевшої технології виробництва продукту праці ще на проектній стадії; оптимізація витрат для отримання максимальних прибутків;
- співвідношення затрат на конкретного виконавця i , таким чином, отримання числових значень вартості за годину роботи чи простою кожного працівника, який бере участь у трудовому процесі;
- оперативне календарне планування робіт та найбільш повне завантаження обладнання, людей;
- знаходження шляхів скорочення витрат на виробництво продукції;
- оперативний і точний розрахунок собівартості виготовлення продукції при укладанні договорів.

Серед макроекономічних нормативів годинних витрат в умовах переходу до ринку нами запропоновані: мінімальні годинні тарифні ставки; мінімальна годинна оплата праці; мінімальні годинні посадові оклади для спеціалістів, службовців та керівників; норматив годинних амортизаційних відрахувань на ремонт і реновацію устаткування, приміщень тощо.

3. Предмет соціального нормування складають ті сторони і властивості об'єкта нормування, з яких треба визначити соціальні нормативи. Останні, на нашу думку, можна класифікувати за такими основними ознаками (рис. 3): соціального забезпечення; формування доходів і витрат населення; соціального обслуговування; мінімальні державні соціальні гарантії; споживчого бюджету; розвитку матеріальної бази соціальної сфери на душу населення; організації та умов праці. Соціальні нормативи слід поділяти не лише за напрямками соціального розвитку, а й за функціональним призначенням у системі соціального управління; за рівнем застосування; за ступенем охоплення соціальних явищ; за кількісними параметрами. Нами розроблено основні методики отримання окремих соціальних нормативів, які можуть застосовуватись на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях трудових відносин.

Соціальні нормативи можуть задаватися співвідношенням у вартісній формі недостаючої потреби до мінімальної заробітної плати, а соціальна норма – якісною характеристикою вимог, що пред'являються до процесів і умов життєдіяльності людей і соціальних груп. Виходячи з цих тверджень, соціальною нормою є загальна середня освіта, скорочення застосування ручної праці, соціальним нормативом – питома вага працівників з повною середньою освітою, доля ручної праці в національній економіці тощо.

4. Економіко-екологічне нормування, спрямоване на охорону навколишнього середовища, повинно знаходити конкретний вираз у певних нормативах, які можна було б використовувати на макро-, мезо- і мікроекономічному рівнях для оцінки роботи підприємств, як джерела забруднення середовища, та для прогнозування стратегії соціально-економічного розвитку.

Разом з тим, економікс-екологічні нормативи (рис. 4) повинні ґрунтуватися на визначенні плати за забруднення навколишнього середовища або включення частки витрат при створенні продукту для відшкодування збитків, нанесених природі.

Концептуальними можна назвати наступні положення:

1. Оцінка забруднення навколишнього середовища при роботі підприємств повинна проводитися на основі затраченої енергії на одиницю трудомісткості (люд.-годину).
2. Для характеристики забруднення навколишнього середовища слід враховувати продуктивність (цеху, підприємства, галузі).
3. Норматив забруднення навколишнього середовища повинен характеризуватися якомога ширшим спектром показників, які визначають процес виробництва продукції з метою підвищення ефективності його використання у нормуванні, аналізі, виявленні причин забруднення екологічного стану.
4. Забруднення навколишнього середовища слід визначати, виходячи з витрат палива для виробництва енергії, необхідної для створення одиниці продукції.

До основних економіко-екологічних нормативів слід віднести: екологічні нормативи, що характеризують безпечний стан довкілля: гранично допустимі концентрації; нормативи для обмеження кінцевого негативного впливу – ліміти забруднення, дозволені скиди, нормативи утворення забруднюючих речовин; оптимізаційні нормативи використання природних ресурсів; нормативи у вигляді дозволів, ліцензій, заборони діяльності або продукції; нормативи на добування природних ресурсів, квоти на забруднення; платежі, податки, субсидії, система депозитів і відшкодувань, екологічне страхування, ринкові дозволи, цінові градації; екологічні бони – суми, що сплачуються підприємством природоохоронному органу до початку екологічно небезпечної діяльності і не повертаються у випадку негативних наслідків їх діяльності; нормативи компенсацій, відшкодувань, штрафів, пені.

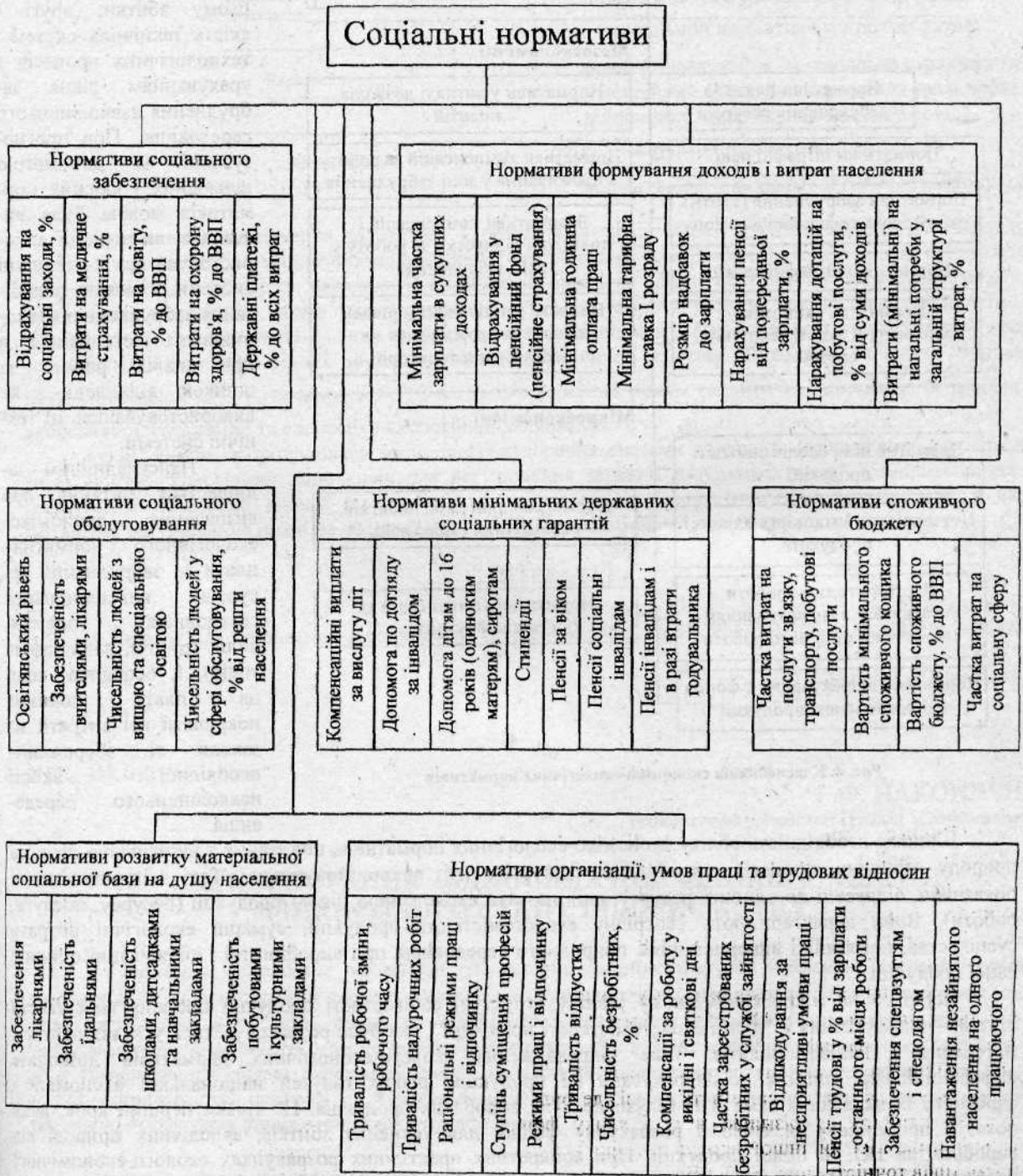

Рис. 3. Класифікація соціальних нормативів

Рис. 4. Класифікація економіко-екологічних нормативів

Виникає необхідність обліку економіко-екологічних нормативів, пов'язаних з негативною дією на природу минулих процесів виробництва ресурсів, які використовуються. Такі мікроекономічні показники, віднесені до одиниці ресурсу, слід назвати екологічною ціною продукції (ресурсу, послуги, роботи). Вони характеризують своєрідну екологічність продукції, сумарні екологічні витрати суспільства, пов'язані з використанням природного середовища при виробництві і споживанні одиниці даної продукції.

Через те на мікроекономічному рівні у структурі собівартості продукції пропонується ввести статтю – відрахування у "Фонд екологоемкості продукції", яка буде розраховуватись у % від вартості матеріалів і напівфабрикатів. Таке запровадження еколого-економічних нормативів дозволить диференційовано підійти до відрахувань на продукцію різних галузей національної економіки і адресного їх вкладання саме в ті галузі, де була вироблена продукція. Це тільки перший крок, який показує принципову різницю в розрахунку фондів для усунення збитків, заподіяних природі від виробництва тієї чи іншої продукції. При конкретних практичних розрахунках еколого-економічних нормативів точність може бути збільшена, якщо в них будуть враховані регіональні особливості.

Отже, поряд з економічною доцільністю виробництва конкурентоспроможної продукції слід враховувати її технічну, організаційну, соціальну та екологічну доцільність. Цим аспектам відповідають

Економіко-екологічні нормативи, пов'язані з охороною навколишнього середовища, для повноти оцінки роботи підприємств слід поділяти на кількісні та якісні. Перші характеризують кількісну сторону забруднення навколишнього середовища і нанесені при цьому збитки; другі – якість технічних систем і технологічних процесів з урахуванням рівня забруднення навколишнього середовища. При прогнозуванні за допомогою кількісних і якісних нормативів можна буде визначити, як повинні використовуватися технічні системи з метою запобігання забрудненню навколишнього середовища, а при аналізі роботи за оцінкою відхилень – як використовувались ці технічні системи.

Найскладнішим залишається питання про визначення економіко-екологічного нормативу плати за забруднення ресурсів навколишнього середовища (повітря, води, ґрунтів, ландшафтів тощо). І, особливо, коли ця плата повинна покривати всі витрати на заходи зі збереження необхідної якості навколишнього середовища.

трудова, економіко-екологічна, соціальна та економічна нормативи, на основі яких будується запропонований нами механізм нормативного регулювання затрат і результатів праці в перехідній економіці.

Виходячи з цього, структура результатів праці з позицій поділу на проміжні, кінцеві та остаточні його характеристики може бути зображена схемою, в основі якої лежать трудова, економічна, соціальна та економіко-екологічна нормативні залежності:

$$P_{\Pi_i} = \sum_{i=1}^n f(T_{H_i} \cdot E_{H_i} \cdot C_{H_i} \cdot EE_{H_i})$$

- T_{H_i} – трудомісткість роботи, послуг (людино-годин);
- E_{H_i} – економічний норматив вартості годинних витрат живої та уречевленої праці (грн/год);
- C_{H_i} – соціальний норматив суспільних затрат праці (відрахування на соціальне страхування, у пенсійний фонд, на покращення умов праці і відпочинку, покращення здоров'я тощо);
- EE_{H_i} – економіко-екологічний норматив відрахування у фонд екологоемкості продукції

Математичне визначення (5) затрат і результатів праці через трудова, економічна (вартісна) соціальна та економіко-екологічна нормативи є завершенням емпіричної та теоретичної і початком практичної стадій розвитку методології нормування праці як науки про методи розрахунку затрат і необхідних результатів праці для створення соціально-економічної та екологічної рівноваги у використанні трудових та природних ресурсів для задоволення потреб на індивідуальному, мікро-, мезо- та макроекономічному рівнях функціонування виробничих систем. Виходячи з цього, будь-які результати праці (P_{Π}) чи затрати (Z_{Π}) на його отримання можна оцінити за величиною їх трудової, економічної, соціальної та економіко-екологічної значимості.

Таким чином, запропонована методологія створення системи трудових, економічних, соціальних та економіко-екологічних нормативів для регулювання затрат і результатів праці дозволить підняти нормування на якісно вищий рівень його застосування та створити ефективну нормативну базу механізму регулювання праці на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях трудових відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генкин Б.М. Экономика и социология труда. – М.: Изд. гр. НОРМА-ИНФРА-М, – 1999. – 384 с.

Надійшла 1.09.2000 р.

УДК. 338.012

Г.Ф. НАКОНЕЧНА

Технологічний університет Поділля, м.Хмельницький

ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОСНИХ ПОКАЗНИКІВ У АНАЛІЗІ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Розрахунок фінансових показників (фінансових коефіцієнтів) базується на існуванні певних взаємозв'язків між окремими елементами балансу і являє собою математичне співвідношення між двома величинами. Корисність фінансових коефіцієнтів для аналізу і прийняття рішень залежить від їх правильної інтерпретації. Не можна переоцінювати роль фінансових коефіцієнтів, оскільки їх значення не є універсальним. Більш детальний аналіз не завжди підтверджує висновки, зроблені на основі розрахунку показників, оскільки на її рівень впливає галузева специфіка підприємств, не оптимальність фактично досягнутих даних в попередні періоди тощо.

Одним із способів аналізу фінансового стану є розрахунок фінансових показників (фінансових коефіцієнтів), який базується на існуванні певних взаємозв'язків між окремими елементами балансу і являє собою математичне співвідношення між двома величинами. Аналіз відносних показників дозволяє